

NÉP ÉS NYELV

I. ÉVF.

8. SZÁM

1941. AUGUSZTUS

A kidei **Hintó-mező** nevének és a **hinár** szónak eredete.

Míg e sorokat írom, Szabó T. Attila kartársam és tanítványai az Erdélyi Tudományos Intézet nyári tanulmányozó útján a gazdag erdélyi népnyelv kincseit gyűjtögetik, a földrajzi neveket is. Nagy kívánsággal várom a tervszerűen végzett munka eredményének közzétételét, mert abból a magyar nyelvtörténetnek bizonyára sok feleletlen kérdésére meg tudunk majd felelni.

Már egy előbbi rövid kirándulás gyűjtéséből is Balassa Ivántól, egyetemünk Magyar Nyelvtudományi Intézetének volt gyakorlatától, olyan becses nyelvi adatot kaptam, hogy az nekem alkalmat ad új szófejtésre.

Kidéről jegyette föl Balassa ezt a határrész-nevet:

Hintó-mező.

És ezt a magyarázatot hozzá:

„Hináros mező volt valamikor; ma erdő.”

Imé, erről a kidei hináros Hintó-mezőről mindjárt arra gondoltam, hogy a *hinár*, melyet Bárczi Szófejtő Szótára ismeretlen eredetűnek mond, azon igei alapszó származéka, mint a *hintó*.

Hogyan — mikép?

Azok a grammaticusok — a nyelvújítás korától máig —, akik új magyar szókat gyártanak, igyekezni szoktak olyanokat kigondolni, melyek leginkább megközelítik a kifejezni való fogalom meghatározását, tehát az illető fogalom minél több megkülönböztető jegyének nyelvi kifejezői. Például emlitem ezt a szót: *géperejű-béerkocsi* = 'Mietkraftwagen'. Azonban nyelvünk régóta élő, vagy ha újabb is, de nem az íróasztalon költ, hanem gazdátlan termett szavai nem így keletkeztek, nem okoskodó definitio-kísérletekül.

Az 'örvény', 'Wirbel' fogalmának nemcsak az a megkülönböztető jegye van, hogy *forog*, hanem többi közt az is, hogy *víz* az anyaga. De nyelvünk mellőzi többel együtt ez utóbbi jegy nyelvi kifejezését is, mikor az örvényt egyszerűen így is nevezi: *forgó*. (L. Magy. Tájszót.) Az örvénytől sokban különbözik az a

„forgó-szék, amelyben a kisgyermek járni tanul“, de azért annak a neve is lehet a *forgó*. (MTSz.) A balatoni halászoknál az a „vezérrúd hátulján álló vas karika, amelybe a fagyó-kötél szolgál“, szintén *forgó*. Más a vas karika, más a szántóföld, mégis abból is *forgó* a neve annyinak, amennyin szántáskor forognak az ekével. Megint más a kis gyermek pálcára tűzött papiros szélmalom-játéka, de az is *forgó*. A 'Ringlspiel' is az. A csontozatunkban is van *forgó*.

Ime, a természetes nyelvben a legkülönbözőbb fogalmaknak is lehet egyazon nevük egyetlen közös tulajdonságuk alapján úgy, hogy az a név tulajdonképpen annak az egyetlen közös jegyüknek a nyelvi kifejezése. Az elnyeléssel fenyegető örvény, meg a kis gyereket járásában gyámolító eszköz, meg a vas karika, meg a szántóföld, meg a szélmalom-játék, meg a *ringlspiel*, meg a csigolya-csontunk, mindezek, melyeket egymás után elsoroltam — mennyire különböző fogalmak! Mégis valamennyinek közös jegye az, hogy valamennyivel kapcsolatban van a *forgó* mozgás fogalma.

Nyilvánvaló tehát, hogy ha akár a 'szántóföld-rész' jelentésű *forgó* szó eredetét, rokonságát kutatom, akár a 'gyerek-szék' jelentésű *forgó* szóét, akár az 'örvény' jelentésűét, akár a többi jelentésű *forgó*-ét: mindez esetben ezt a sok jelentésű *forgó*-t csakis olyan alapszóból szabad magyaráznom, mely *forgó* mozgásnak lehet vagy lehetett nyelvi kifejezése.

Igen ám, de a díszmagyar kucsma kócsagtolla forog-e? Nem, nem *forgó* tárgy, de a neve mégis szintén: *forgó*. Németül 'Federbusch'. No mármost helyes volna-e ezt a szavunkat szófejtéskor elválasztanunk a többitől, és nem 'sich drehen', hanem 'Federbusch' jelentésű szavakat keresnünk etymológiai megfelelőjükül rokon vagy idegen nyelvek szótáraiban, valamennyire azonos hangzásúakat? És ha ilyeneket nem találánk, helyes volna-e belenyugodnunk, hogy a 'Federbusch' jelentésű *forgó* szó eredete ismeretlen?

Nem. Ilyenkor arra kell gondolnunk, hogy nemcsak a szó alakja változik, hanem tartalma is. Valamikor a *lábás* csakis olyan edényt jelentett, melynek lába volt. A láb az edényről elmaradt, a *lábás* név azért rajta maradt. A tárgytörténet azt is megmondja nekünk, hogy a vitézek fejbevalójának tollbokrétája régen csakugyan olyan szerkezetű volt, hogy foroghatott is. Így hát a 'Federbusch' jelentésű *forgó* is a többi *forgó* szóval azonos. Helyesen is tette Bárczi, hogy Szófejtő Szótárában (Tolnai Vilmos cikke alapján: MNy. X: 83) a 'tollbokréta' *forgó*-t is a *forog* ige származékának magyarázta, megjegyezvén, hogy „a tollak fémhüvelybe voltak illesztve, s ez valóban forgott egy csukló vagy tengely körül“.

De nem tette helyesen, hogy Szótárában a *láp* szónál a tárgytörténetet is mellőzte, a jelentéstant is. A jelentéstant abban,

hogy nem figyelmeztet arra, hogy a *láp* szó mai jelentése nemcsak 'mocsár', 'Moor', hanem (Csongrádban, Békésben) 'tutaj', 'Floss' is.

A mocsárnak nincsen olyan tulajdonsága, mely azonos volna a tutaj valamely tulajdonságával; tehát nem találhatunk oly közös jegyüket, melyből meg tudnánk magyarázni a 'mocsár' és 'tutaj' közös *láp* nevét. A tárgytörténeti kutatás azonban (mint a 'Federbusch' jelentésű *forgó* esetében) segített a jelentéstannak, s kiderítette, hogy a múlt századi lecsapolások előtt:

„A *láp* a víz színén úszó, gyökerével, korhadt szárával összefonódott növényzetből állott, s évről-évre vastagodott. Az alatta lappangó víz mélysége 1—3 méter között váltakozott. Száraz időben a *láp* alászállott, nedves időben felemelkedett. — Megtörtént az is, hogy tartós szárazság idején egészen megfeneklett s a földhöz ragadt úgyannyira, hogy a következő áradás sem bírta többé felemelni. Az ilyen *láp* meghalt, a víz eltemette s fölötte, a víz tetején, ismét új élet támadt, új *láp* kezdődött. — A lápon nemcsak sás, gyékény, kolokány s egyéb apró növény vert tanyát, hanem néha még fűz- és rekettyebokrok is. Ha aztán egy nagy szélvihar jött, a lápot elszakította, s az a sík vizen úgy úszott, mint egy hajó. A rajta levő bokrok vitorla gyanánt szolgáltak. Ezek a *lápok* vagy *úszó szigetek*.” (L. Mészöly: Szegedi Füzetek III:94; Györffy Nagyknútsági Krónikájából idézet.)

Igy már nyilvánvaló, hogy az 'úszó sziget' lápnak is, a 'tutaj' jelentésű lápnak is miért lehet közös nevük a *láp*. Azért, mert mind a kettőnek meghatározó jegyei között, bár azok különben nem azonosak, van egyetlenegy azonos is, tudniillik, hogy mind a két *láp* fönn van a víz színén, néha lassú úzásban, néha helyben állásban, ilyenkor a víz hullámozása szerint himbálózva. „A hullámozó vízzel remegő” — így festi a kezdődő, még vékonyabb *láp* mozgását az egyik természettudós. Hadd idézem bővebben ezt is:

„Az Ecsedi-láp legsajátosabb képződményei gyanánt az *ingólapokat* ismertük. Azokon a lápi fenekeken keletkeztek, amelyeket a víz mélysége miatt a nád nem nőhetett be, csak körülövezte őket. Ezekben a fenekekben a magas nád között egykoron kétségen kívül víztükrök csillogtak. Az avas nádat és más elszáradt növényrészt a szél tördelte és törmelégeit a nádfalak közé zárt víztükrökre is rászórta. Ott a gáz, mint *úszó szemet* ide-oda terelte, összegyűjtötte; ráhordta a levegő porát, a vízi fűvek magvait, megülte az iszap, és keletkezett a *hullámozó vízzel remegő törmeléktakaró*, mely a réatelepedett moszattól és a társuló hinártól előbb-utóbb zöldülni kezdett. Az élő vízfűvek gyökerei az *úszó gáz* részint korhadó, részint újabb darabjaival és a szélekről befelé terjedő taracokkal szövődni kezdett. Sok évi fokozódás, növénygenerációk

egymásra következése oly erős úszó szövedéket teremtett, amely az embert is elbírta. Ez volt az ingóláp. Szemre a leg szebb pázsít; üde zöldjét helyenkint hol a sárga gólyahír (*Caltha palustris*), hol a piros kakuk-mécsvirág (*Lychnis flos cuculi*), a lila nadálytő (*Symphytum officinale*), vagy a sárga sásliliom (*Iris pseudacorus*) tarkázta. Mindenhol fűves kaszáló, a magas nádasban egy-egy élesen elkülönülő gyepes folt, amely zöld lepedőként borította az alatta áramló vizet. Szövedéke évről-évre vastagodott. Alatta 1—4 m. mélységű tiszta víz áramlott. A bőrvelyi Csákó-lápon leszűrt négyméteres hajótólórúd (a lápszéli nép nyelvén 'csák') sem érte el a feneket. Az ingóláp szintje a vízával változott; szárazságban alászállott, áradáskor emelkedett." — „Az egész Ecsedi-lápon az egyedüli vékony láp"-nak a „Csákó-láp"-nak „szövedéke csak 30—40 cm. vastagságot ért el. Alatta 4 m-nél mélyebb vizet mértem; a több helyén alászárt csák tisztán került fel, a fenékiszap minden nyoma nélkül. Kerekded területén üde kaszáló zöldelt. A láp északi széle le volt süllyedve, itt víztükör csillogott; a láp alól úgy örvénylett elő a folyó víz, akárcsak a folyók sodrában látjuk." (Mészöly: Szegedi Füzetek III : 102; idézet Lovassy Sándor tanulmányából.)

Lovassynak e most idéztem láp-leírása megerősíti Györffy-nak elébb idéztem leírását és azt a megállapításunkat, hogy ennek a lecsapolások miatt eltűnt ecsedi és sárréti úszó szigetnek meg a Csongrádban, Békésben a Tiszán ma is úszó tutajnak egyetlen, de szembeötlő közös sajátága a vizen való fönn járásuk, fönn lebegésük. Ebből a szófejtőnek az a tanulsága, hogy a *láp* szó eredetileg annak volt a nyelvi kifejezése, hogy: 'víz színén álló, ott himbálózó, ott járó'. Ebből a tanulságból pedig a szófejtőnek az a további kötelessége, hogy a *láp* szó rokonait olyan szavakban keresse, melyeknek eredeti jelentésük szintén efféle lehetett: 'víz színén álló, ott himbálózó, ott járó'.

Téved tehát Bárczi, mikor Szófejtő Szótárában a *láp* mai mindenik jelentését és a földrajzi *láp* tárgytörténetét nem méltatván kellő figyelemre, a magyar *láp* szót 'tavacska' jelentésű finn *lampi* szóval egyeztetni. A 'tavacska'-ból sem a 'tutaj'-t meg nem magyarázhatni, sem az 'úszó sziget'-et.

A kucsma forgója ma nem forog, de forgott, mikor a nevét kapta. Az Ecsedi-láp ma nem úszik a víz színén, de a területén volt lápok úsztak még, mikor a *láp* a *láp* nevet kapta — a tiszai lápok pedig ma is úsznak, és egyetlenegy közös jegyük sincsen a 'tavacska'-val. A 'tavacska' *lampi* soha nem úszott a víz színén. A 'ló' jelentésből nem lesz 'huszár' jelentés, sem megfordítva. A 'tó' jelentésből nem lesz 'tutaj' jelentés, sem megfordítva. A 'tavacska'-ból 'úszó sziget' sem lesz, de az 'úszó sziget'-ből, a *láp*-ból, ha nincs már min úsznia, ha kieresztik alóla a vizet, lehet 'mocsár', 'Moor'.

Lett is mind az Ecsedi-láp vidékén, mind a Sárreéten, mind a Szernye helyén, mind egybeült a régi rétségek helyén.

Nyer a szófejtő, ha észreveszi, veszít, ha nem nézi az olyan esetet, hogy egy-egy szó, mint itt a *forgó* vagy a *láp*, több különböző fogalomnak közös neve.

Ha egy szó¹ több különböző fogalomnak² közös neve, akkor annak a szónak¹ alapjelentése legtöbbször a jelentette különböző fogalmak² közös jegyének³ nyelvi kifejezése.

Azonban a különböző fogalmak közös jegye³ maga is fogalom, s annak is adhat a nyelv több nevet — ez pedig még könnyebbé és biztosabbá teszi a szófejtő dolgát.

Ezt a fogalmat például, hogy 'forgó mozgásban lévő', kifejezheti nyelvünk a *forog* ige származékain kívül a *kering*, *karing*, *sering*, *sirül*, *sírt* ige származékaival is. Ha tehát helyes az a föltevés, hogy a 'Wirbel' fogalomnak *forogó* neve eredetileg is csakugyan 'forgó mozgásban lévő' jelentésű szó, akkor a *kering*, *karing*, *sering*, *sirül*, *sírt* származékai is válhattak 'Wirbel' jelentésűekké. És csakugyan — a 'Wirbel' fogalomnak ilyen nevei is vannak a Magyar Tájszótárban: *keringő*, *karingő*, *seringő*, *sirüllő*, *sírittő*. Ez mind 'örvény'-t jelent.

Az imént tehát az volt az eset, hogy egy szó (*forogó*) több különböző fogalomnak (Wirbel, Ringlspiel, Federbusch, Gelenkbein stb.) volt a közös neve, most meg e közös (*forogó*) név jelentette fogalmak közül egynek (Wirbel) látunk az egy *forogó* néven kívül másik, sőt több nevét is (*forogó*, *keringő*, *sirüllő* stb.); és ezeknek a szavaknak valóban mindnek az a közös jelentése van (forgó mozgásban lévő), amelyet az illető szavak által jelentett fogalom (Wirbel) azon nevének (*forogó*) alapjelentéséül már föltettünk, amely név még több különböző, de a különbségek mellett egy közös jegyet is magában foglaló fogalomnak (Wirbel, Ringlspiel, Federbusch stb.) a közös neve.

Ha egy szó (*forogó*) több különböző fogalomnak (Wirbel, Ringlspiel, Federbusch stb.) közös neve, és föltettük, hogy alapjelentése az illető szó (*forogó*) által jelentett különböző fogalmak (Wirbel, Ringlspiel, Federbusch stb.) közös jegyének (forgó mozgásban lévő) nyelvi kifejezése: ez a valószínű föltevés teljes bizonyossággá válik akkor, ha az illető szó (*forogó*) jelentette fogalmak (Wirbel, Ringlspiel, Federbusch) közül egyiknek-másiknak nemcsak az illető szó (*forogó*) a neve, hanem azon kívül neve még olyan másik vagy több szó is (*keringő*, *seringő* stb.), melynek alapjelentéséül szintén az illető

¹ Forgó, láp.

² Örvény, tollbokréta, ördögmalom stb. — illetőleg: úszó sziget, tutaj stb.

³ Forgó mozgásban lévő — illetőleg: víz színén lebegő.

szó (forgó) fölített alapjelentése (forgó mozgásban lévő) mutatható ki.

Természetesen a 'Wirbel' jelentésű *forogó* szó megfejtéséhez nem igen van szükségünk körülményes okoskodásra, mivel nemcsak hogy a 'Wirbel' fogalomnak szembetűnő fő jegye a forgó mozgás, hanem a *forog* ige is köznyelvi szó lévén, jól értjük ennek is 'körben mozog' jelentését. De hiszen éppen ezért választottam módszertani magyarázatomhoz ezt a világos példát.

Ott van azonban a 'Wirbel' fogalomnak *örvény* neve is! Ennek megfejtéséhez már nagy szükség tudnunk, hogy van az *örvény*-nek régi nyelvbeli és mai tájnyelvbeli *örmény* alaktani változata is, és hogy ennek az *örmény* szónak nemcsak az a jelentése, hogy 'Wirbel', hanem az is, hogy 'Mühlstein', 'malomkő'.

Igy már boldogulunk az *örvény* — *örmény* szóval is. Mivel különböző két fogalom a 'Wirbel' és a 'Mühlstein', de közös jegyük a forgó mozgás, ennyiből föltehető, hogy az *örvény* — *örmény* alapjelentése is 'forgó mozgásban lévő'. Ezt a valószínű föltevést aztán az teszi bizonyossággá, hogy az *örmény* jelentette fogalmak (Wirbel, Mühlstein) közül egyiknek, a 'Wirbel'-nek, az *örvény* — *örmény* szón kívül vannak még ezek a már látott és már megértett nevei is: *forogó*, *keringő*, *seringő* stb.

Igy bizonyos az, hogy az *örvény* — *örmény* magyar nyelvbeli alapszavának, a régi és nyelvjárási *ör*-ni igeének eredeti jelentése ez volt: 'forog'.

Okkal mutattam én rá már régebben arra (Szegedi Füz. III:97), hogy valamely szó eredeti jelentésének megállapításában a szófejtőnek nemcsak az segít, ha egy szó több fogalom neve, hanem az is, ha azokból legalább egy fogalomnak több neve is van.

Hogy a *láp*-hoz visszatérjünk — már abból, hogy ez az egy szó két fogalomnak is neve, az 'úszó sziget'-nek is meg a 'tutaj'-nak is, megállapítottuk, hogy a *láp* eredeti jelentése 'víz színén álló, ott himbálózó, ott járó'. Most pedig azt figyeljük meg, hogy a *láp* jelentette két fogalom közül egyiknek, az 'úszó sziget'-nek, a *láp*-on kívül megvan még másik régi és nyelvjárási neve is, az, hogy *ingó* — olyan szó, melynek egyik jelentése szintén 'víz színén himbálózó', tehát ugyanaz, melyet a *láp* szó alapjelentésének megállapítottunk.

Ezt írja Lovassy (I. Szeg. Füz. III:103): „A mérki határ szentmártoni-dűlőjében sok gyékény és kalakán (*Stratiotes aloides*) tarkázta vad nádashban terült el az Ecsedi-láp legnagyobb *ingó*-ja.“ — „A Debreceni-láp a Bondér-láp-tól délre, a tyukodi határ déli szélén feküdt... Másfél méter vastagságú szövedékét sás és vízi pázsitfű lepte el, itt-ott satnyább nád is mutatkozott rajta. Az Ecsedi-lápnak ez volt a második nagyságú *ingó*-ja“.

Ez pedig, hogy az 'úszó sziget'-nek nemcsak *láp* a neve, hanem *ingó* is, igen régi keletű. Már 1476-iki oklevélben olvashatjuk: „Usque ad Hayowth (Hajó-út) et ad Kysyngo (Kis-ingó)“. 1343-ikiban olvashatunk „Ingó-berék-bérce-orrá“-ról (Oklevélszót.).

Igaz, hogy az Oklevélszótár ezeket az *ingó*-kat csak úgy magyarázza, hogy 'mobilis' vagyis 'beweglich', de Lovassynak a *lápokról* és *ingókról*, adott magyarázatából kitűnik, hogy azok a régi *ingó*-k is *láp*-ok voltak: 'insula natans v. fluitans', 'schwimmende Insel'. Ezt mutatja magukból is az illető oklevélszövegekből az, hogy egyikben „Hajó-út“-tal kapcsolatban említetik az „ingó“, a másikban meg „berék“ van az „ingó“-ról elnevezve. Az *Ingó-berék* afféle elnevezés, mint *Sáros-berék* (1463, OklSz.). Ellentéte a *Tiszta-berék*-nek (1487, OklSz.), mert ez sem azt jelenti ám, hogy 'nemus purum', 'reines Wäldchen', hanem: 'nemus cum lacu nullas plantas aquaticas in aqua summa habente', 'ein Wäldchen mit einem Teichlein, an dessen Oberfläche keine Wasserpflanzen sich befinden'. (Vö. Mészöly: SzegFüz. I: 135.)

Hogy pedig az *ingó* szó csakugyan festhette az 'úszó sziget'-nek a víz színén való lebegését, ezt mutatja az, hogy egy 1604-iki káté ezt az ismert bibliai részt (Móz. I: 1: 2), hogy: „Az Istennek lelke lebeg vala a vizek fölött“, így adja: „Az Istennek lelke ingadoz vala a vizek fölött“. (L. Nyelvtört. Szótárban *ingadoz* alatt.) A Nyelvtört. Szótárban *ingó* alatt olvashatjuk, hogy a teknőben himbálózó vízre is azt mondták: „teknőben ingó víz“.

Ha tehát a *láp* nemcsak 'úszó sziget'-nek neve, hanem 'tutaj'-nak is, továbbá az 'úszó sziget'-nek neve nemcsak *láp*, hanem *ingó* is: ebből a két irányú bizonyítékból teljesen bizonyos, hogy a *láp* szó eredetileg azt a sajátos mozgást fejezte ki, mely a víz színén lévő tárgyakat jellemzi.

Erre a víz színén való, *ingó*, *ingadozó*, himbálózó úszdoggálásra volt egy olyan ígék, mely még a XVIII-ik században is élt, de már kiveszett: a *láb* > *lább* ige és származékai (*lábbog*, *lábbad*). XVI-ik, XVII-ik századi nyelvünk szerint a folyóban a vitézek tömlőkön *lábbanak* (1574), a hajó a vizen *lább* (1583, 1617), a folyón átkelő katonáknak elejtett, elsodrott rakás portékái *lábbognak* a vizen (1619), a tengerben a sok tájétkő a víz színén *lábbog* (1651). stb. (L. Mészöly: SzegFüz. III: 100, 107—8.)

Ha tehát már megbizonyosodtunk a felől, hogy a *láp* szó eredeti jelentése 'víz színén álló, ott himbálózó, ott járó', akkor már várhatjuk azt is, hogy a *láp* jelentette fogalmaknak megvolt ebből a *láb* > *lább* ígéből származó nevük is.

Volt is vagy van is: a tutajnak a *láp*-on kívül másik neve

a *láb* > *lább* igének igeneve, a *lábó* > *lábbó*. (L. Mészöly: SzegFüz. III : 98.)

Hogy pedig az 'úszó sziget' *láp* mennyire azonos szó a 'tutaj' *láp* szóval, megint erősíti ezt az is, hogy *láb* igéből származó neve nemcsak a 'tutaj' *láp*-nak van (*lábbó*), hanem az 'úszó sziget' *láp*-nak is. Ugyanis valamint az *ing*-ből lett *ingó*-nak alakváltozata az *ingovány* — és ez is neve az 'úszó sziget' *láp*-nak, úgy a *láb*-ból lett *lábbó* mellett is volt *lábbovány*: és ez is neve volt az 'úszó sziget' *láp*-nak. Halászó helyeket neveztek az Árpád-korban *Lábbovány*-nak. (L. Mészöly: SzegFüz. III : 101 — Paistól kért és kapott adat.)

Most pedig a jelentéstörténeti és szófejtés-módszertani fejtegetések után térjünk rá a *hintó* szóra.

Több fogalom neve ez is. Egyiké — ez általánosan ismert — a kocsinak ruganyos ülésű neméé. Másik fogalomé, — ezé csak nyelvjárásban — a *hintáé*. A 'hintá'-t is, a 'Schaukel'-t, némely nyelvjárásban *hintó*-nak, *hintóká*-nak mondják, a *hintázik* helyett pedig azt, hogy *hintókázik*. (MTSz.)

Tudni kell azt a tárgytörténeti dolgot is, hogy a *hintó*-kocsi valamikor nem acél rugókon ringott, hanem az úri ülésre való része szíjakon függött, azokon *himbálozott*. Így aztán világos, hogy a 'Hängewagen' (azaz 'Kutsche') és 'Schaukel' fogalomnak közös jegye a *himbálozás* volt, tehát ama két fogalomnak e közös neve, a *hintó*, (melynek csak alakváltozata a *hinta*), eredetileg azt jelentette, hogy: 'himbálozó', 'ingó'.

A *hintázik* — *hintózik* is rokon jelentésű volt az *ing* igével. Az 1767-iki Páriz Pápai szerint 'ingatni magát' és 'hintózni magát' egy volt.

Mi következik ezekből az 'úszó sziget' elnevezéseire nézve? Az, hogy ha annak a *láp*-on, *lábbovány*-on, *ingovány*-on kívül még *ingó* neve is lett, akkor az *ingó* mellett lehetett neve az *ingó*-hoz hasonló jelentésű *hintó* is.

Lehetett. Ha meg lehetett és ime, ilyen határrész-nevet halunk, hogy „*Hintó*-mező“ (mely régen *hináros* volt), akkor bizonyos, hogy az a „*Hintó*“, mikor a „*hináros*“-nak jellemzett mezőt elnevezték róla, sem nem 'Hängewagen' volt, sem nem 'Schaukel', hanem az, ami az ecsedi *ingó* volt: 'úszó sziget', 'láp'. Ha 'hintó-zni magát' = 'ing-atni magát' akkor *hintó* = *ingó* = 'láp'; *Hintó*-mező = 'ingó-mező' = 'láp-mező', 'láp-os mező'.

Hogy a *láp*-nak, az *ingó*-nak, volt valamikor *hintó* neve is, ezt mutatja az is, hogy volt valamikor *hindó-fa* is.

Tudjuk, hogy a *hajdú* szó előbb *hajdó* volt, még előbb *hajtó* t. i. 'marha-hajcsár'. Amint a *hajtó*-ból lett *hajdó*, úgy lett a *hintó*-ból *hindó*. Tájnyelvben ma is van a *hinta* szónak *hinda*

változata. (MTSz.)⁴ A *hindó-fa* pedig szintén nem 'hintó-kocsi-fá'-t jelentett, sem 'hinta-fá'-t, hanem olyan fajtájú fát, mely valami hintó-mezőn azaz láp-os mezőn díszlett. Nyár-fára gondolok. A *nyár-fa* szóról már kiderítette az összehasonlító nyelvtudomány, hogy eredeti jelentése 'mocsár-fa', 'láp-fa' volt. A *nyár* (*nár*) szó a vogulban ezt jelenti: 'mocsár', 'láp', 'sár'. A *hindó-fa* a nyárfának azokon a tájakon lehetett neve, melyeken a láp-okat azaz ingó-kat hintó-knak nevezték.

Ha meg már tudjuk, hogy a *hintó* eredeti jelentése 'himbálózó', akkor már azt is tudjuk, hogy volt valaha egy **hintani* igénk is, mert csak annak lehet igeneve a *hintó* és *hinta*. Mivel továbbá ama *hin-ta* szónak van *hin-ga* változata is (MTSz.), és a *hin-táz* mellett van *hin-gároz* is, ebből kitűnik az, hogy a **hin-t-ani*, **hin-g-ani* igékben a *-t-* és a *-g-* csak képző. A szó gyökere egy **hin-* ige, ez van a *hinta* dunántúli *hinna* változatában. Ennek a *hin-* > *hint-* tőnek magánhangzója, mint az ige-tőhöz járuló suffixumok előhangzója (*hint-ani*) mutatja, hátsó hangrendű volt: *u* (vagy *i*) hang. Az eredetibb *hun-* gyökérszót olyan hangváltozás érte, mint pl. a *hím* (< **hum*) szót, mely vogulul *khum*, s melynek accusativusa a XVI-ik században még így volt: *himot* (nem: *himēt*), többese pedig *himok* (nem: *himēk*). Ennek a *hun-* > *hín-* igének az volt tehát a jelentése, hogy 'himbálózik (levegőben vagy vizen)'.

Volt *-ár* névszóképzőnk is, mely hátsó hangrendű igékből alkotott igeneveket. Így keletkezett a *búv-ból* a *búvár*, a *csiszol* alapszavából a *csiszár* (= fegyvercsiszoló, fegyverkovács), a *csapod-ból* a *csapodár*, a 'suhog' jelentésű *súg-ból* a *súgár* > *sugár* (eredeti jelentése: 'suhogó vessző' l. Mészöly: MNy. X: 161), a *kop-ból* a *kopár*, a *szikad* (= szárad) alapszavából a *szikár*, a *buzg-ból* a *buzgár* (MTSz.) stb. Tehát a magyar alaktan felől lehetett olyan *hunár* > *hinár* szavunk, melynek alapjelentése 'himbálózó' volt.

Abból meg, hogy a 'himbálózó'-t jelentő *hintó* szóval régen nemcsak 'Hängewagen'-t és 'Schaukel'-t nevezhettek el, hanem 'schwimmende Insel'-t is, ebből önként következik, hogy a *hin-tó* szó gyökérszavából származó *hin-ár* szóval elnevezhettek más olyan tárgyat is, mely — mint a láp azaz ingó azaz hintó — szintén a víz színén lebegett.

Már pedig éppen ilyen növény a *hinár*. *Hinár*-nak magyarul azokat a vízi növényeket nevezik, melyeknek tudományos nevük *najas* és *potamogeton*. A *najas*-ról ezt írja Diószegi-Farkas Fűvészkönyve: „vízben lakik”. Ugyanabban a *potamogeton*-nak azt a két fajtáját, melynek latinul *natans*, illetőleg *fluitans* a jelzője, magyarul a régi *lább* igével rajzolja. A *potamogeton*

⁴ Horger Antal barátom figyelmeztetett arra, hogy ugyancsak szóbelsei *t* > *d* hangváltozás ment végbe a következő szavakban: *andalog*, *Boldizsár*, *csödör*, *pernahajder*, *sódár*, *zsendice*.

natans-nak „f e n n l á b b ó levelei tojáshosszúk“, a *potamogeton fluitans*-nak „l á b b ó levelei hosszúnyelűk“.

A *hinár* tehát valóban a 'himbálózik', 'vizen l á b b' jelentésű *hun-* > *hin-* igetéből származott az -ár képzővel. Eredetibb -u- hangzós alakját mutatja még az Oklevélszótár-beli 'lacus *hunar*' azaz *Hunárus-tó* (1367), melyből a mai '*hináros tó*' lett.

A *hinár* szó eredete nem ismeretlen többé.

*

Nemcsak a 'tutaj'-nak van *láb-ó* neve, hanem az 'úszó sziget'-nek is volt *láb* neve is a *láp*-on kívül. Szatmárban Ecsedi *Láp* volt, de „az érsekújvári v i z e s r é t e k e n az úgynevezett Fekete *Láb*“ — Czuczor-Fogarasi szerint. Ugyancsak ott olvashatni: „Sok *láb*-ot hányt ki az árvíz“ — ez afféle kezdődő úszó sziget, amilyenről Lovassy azt írja, hogy: „a szél... a gáz mint úszó szemetet ide-oda terelte...“ (Mészöly: SzegFüz. III : 102 és 125.).

A *láb* ige — láttuk — azt jelentette, hogy valami a víz színén *láb* vagy *lább* vagy *ing* vagy *hin-tózik*. A *láb* > *lább*, *ing*, *hin-tózik* mind rokon jelentésű. Tehát mondhatjuk: ha az 'úszó sziget' neve *láb-ovány*, *ing-ovány*, *ing-ó*, *hin-tó*, akkor ezt a sok nevet mind azért az egy tulajdonságáért kapta, hogy a vizen *láb* (ige!).

Az 'úszó sziget'-nek, mely a vizen *láb* (ige), egyik neve — láttuk — *láb* (főnév!) is volt; ha tehát olyan valaminek, mely neveit attól kapta, hogy *láb* (ige!) — hogy olyan valaminek a neve is *láb* (főnév!): akkor ez a főnévi *láb* ép úgy azonos az igei *láb*-bal, mint a főnévi *les* az igei *les*-sel, a főnévi *fagy* az igei *fagy*-gyal, a főnévi *csillag* az igei *csillag*- ~ *csillag*-gal stb. (Mészöly: SzegFüz. III : 125.)

A főnévi *láb* pedig csak alakváltozata a *láp*-nak: tehát mivel a *láb* főnév azonos a *láb* igével, ezért változata, a *láp* is azonos a kiveszett *láb* igével. Különben a *láb*- igetőnek is megvan *láp*- igetőváltozata. (Bővebben l. Mészöly: SzegFüz. III : 87—143 s különnyomatban „A *láp* szó eredete és rokonsága“.)

Néhány szót ejtett nemrég az „úgynevezett igenévszók“-ról Techert József (Magyar Nyelv XXXVII : 99), megemlítvén Klemmnek 1937-ben -megjelent fejtegetéseit (MNy. XXXIII : 316) is.

Olasóimnak általában, Techertnek és Klemmnek különösebben ajánlom figyelmükbe azokat a munkáimat, melyekben szintén van valami az igenévszókról.

1931-ben jelent meg „A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő mult alakjai“ c. tanulmányom. Abban a Klemm—Melich-féle tárgyasragozási elméletnek bírálata (l. 142. l.) támadja azt az állítást, hogy előbb volt névszó, mint ige.

1936-ban megjelent „A *láp* szó eredete és rokonsága“ c. értekezésemben (SzegFüz. III : 87—143) megjegyeztem, hogy a finn-ugor vagy talán uráli nyelvegységnek kezdetleges műveltségű korában a „tárgy“-nak és a „cselekvés“-nek csak „nyel-

alakjainak azonossága“ volt (125. l.). E folyóirat első számában (1. l.) úgy említem ezeket az „ősi szavaink“-at, hogy: „ugyanazon alakjukban ígék is, névszók is lehetnek“.

1936-i értekezésemben írtam ezt is (SzegFüz. III:116): „... megjegyezte Gombocz (Ung. Jahrb. X.), hogy a névszótól és igétől azonossága első sorban a meteorológiai kifejezéseknél és a természeti szükségletek szavainál figyelhető meg.“ Gombocz megállapítását azután evvel töldöttem meg (120. l.): „... volt a finnugor nyelveknek olyan korszaka, melyben a testrészek neve egyszersmind azon testrésszel való működés ígéje is volt: a *szēm* azt is jelentette, hogy 'szēmēl' vagyis 'néz', a *hát* azt is jelentette, hogy 'hátal', a *láb* azt is jelentette, hogy 'lábol' vagyis 'lábba jár, fut a szárazföldön, lábba gázol át, lábba úszik át a vizen'... 'a víz színén áll vagy jár' jelentésű *láb* > *lább* ige azonos a *láb* testrésznévvel.“ Rámutattam arra is, hogy a hőtlenfőtt nyelvben ugyanilyen jelenséget látunk: „a 'szēm' jelentésű szó azt is jelenti, hogy 'lát', a 'szēmēk' jelentésű pedig: 'látnak'.“ Megállapítottam ebből, hogy nem külön finn-ugor, nem is külön uráli nyelvcsalátsággal van dolgunk: „Ha a nyelvi tények azt mutatják, hogy ilyen igei szerepe van a votjakban a 'szēm' nevének, a vogulban a 'hát' nevének, a magyarban a 'láb' nevének, akkor ezt a nyelvi sajátosságot az ősemlékei nyelvalkotás emlékének kell tekintenünk.“ (121. l.) De kifejtettem azt is, hogy nem minden szóalakunk igei és névszói alkalmazhatósága finn-ugor vagy akár ugor korból régiség. Megállapítottam, hogy: „... a magyar rétségi élet nyelvében folytonosan élő nyelvalkotó mód volt: a tárgyak nevéül a megfelelő működést kifejező ígék névszóul alkalmazása. Ime: 'a sebes víz elsodor' (ige), 'itt a víz sodra' (névszó), nekünk 'árad a folyó', de az Ecsedi Láp vidékén 'el-ár (= elönt — ige) a folyó' és 'jön az ár' (= árvíz — névszó); az a háló, amelyik billeg (ige): billeg-háló (névszó; Herman O.: Magy Hal.); 'a háló tőkébe akad' (ige), 'akadba ment a háló' (no.); ciklend — ez Körös-Tarcsán azt jelentette, hogy: 'kavarva, tartóztatva evez' (tehát ige), ugyanott 'az evező beakasztására való peckes szíjhurok' szintén ciklend (névszó). (L. 124—125. l.)

Ugyanott a *láp* szó eredetének megfigyeltésében s igei és névszói alkalmazásának történetében erre jutottam: „A *láp* — *láb* szó tehát azonos a *láb* testrésznévvel — de csak a *láb* > *lább* ige révén. Két, egymástól a fejlődés során időben messze lévő nyelvtörténeti kornak emléke egyfelől a *láb* testrésznévnek igei szerepe a 'lábbal földön vagy vizen jár, lábbal úszik, általában úszik' jelentésű *láb* > *lább* ígében,* másfelől ennek az ígének névszóul alkalmazása az 'úszó sziget' és 'tutaj' jelentésű *láb* ~

* Bárczi is azt írja Szófejtő Szótárában (l. *lábbad*), hogy „az elavult *lább* 'úszik, gázol'... nyilván a *láb* fn.-vel azonos ige-névszótól.“

láb főnévben akkor, mikor már az 'úszik' jelentésű *láb* ige nem keltette föl egyszersmind a testrészt *láb* képzetét, úgyhogy a *láb* > *lább* ígét más tárgyakra is alkalmazhatták. A finnugor vagy talán uráli nyelvegységnek kezdetleges műveltségű korából, a tárgy és cselekvés nyelvalki azonosságának korából való maradvány: *láb* testrészneveünknek az a jelentése, hogy: 'jár, gázol, úszik' — ebből az 'úszik' jelentésű *láb* ígéből pedig már a rokon nyelvektől való elválás után, a magyar nyelv külön fejlődésében lett a rétségi élet 'úszó sziget' és 'tutaj' jelentésű *láb*- ~ *láp*-ja. A *sodor*, *akad*, *billeg*, *ciklend* (tegyük hozzá: *csillag*) ígék bizonyára olyan szavak, melyek a magyar nyelv külön életében keletkeztek, tehát névszói szerepük is a magyar nyelv külön életében támadt. Így az 'úszó sziget' jelentésű *láb*-é, *láp*-é is az 'úszik' jelentésű *láb* ~ *láp ígéből. — (Ennek a *láp*-ígetőnek származéka a nyelvjárási *láp pad!*)

E folyóirat kezdő cikkében megismételtem azt, hogy „régí műveltségi szavaink az igenévszók közül azok is, melyek nem a finn-ugor korból, hanem nyelvünk külön életéből valók.” (I: 3). Megjegyeztem ugyanott, hogy: „Sok ősi szó van — mint Gombocz rámutatott — a természeti jelenségek elnevezései között is. Sok igenévszó van köztük. Finn-ugor eredetűek is és — hozzáteszem — külön magyar korbeliek is.”

*

A finn-ugor nyelvek azon szavainak története, amely szavak a beszélő körülményei szerint hol ígék, hol névszók, azt bizonyítja, hogy előbb megvolt már a finn-ugor nyelvekben az ige és a névszó fogalma, mint az ige és névszó alaki különbsége.

Arról töprenkedni meg, hogy melyik volt előbb: névszó-e, vagy ige? — olyan, mintha azon törném a fejem: tyúk volt-e előbb, vagy tojás?

Nincs névszó nélkül ige, sem ige nélkül névszó.

Mészöly Gedeon.

Der Ursprung des „Hintó-mező“ Namens von Kide* und des Wortes „hinár“ (= Seegras). Das Wort hintó hat heute folgende Bedeutungen: 'Hängewagen' in der Umgangssprache, 'Schaukel' im Dialekt und 'schwimmende Insel' (veraltet). Hintó ist nomen verbale mit dem Stamme hint-. Hier ist -t deverbales zeitwortbildendes Suffix, die Wurzel aber ist hin-, deren Grundbedeutung, 'in der Luft oder auf der Wasseroberfläche schwimmen' ist. Derivat dieses Zeitwortstammes hin- < *hun- ist hinár (< hunár im XIV. Jh.) = Seegras. Die ursprüngliche Bedeutung des Wortes hinár war also: 'etwas auf der Oberfläche des Wassers schwebendes'.

* Kide ist ein Dorf in Ungarn, im Komitat Kolozs.